

Глобальні економічні трансформації та їх особливості на сучасному етапі

Батюк Л.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та маркетингу
Харківського національного технічного університету сільського господарства
імені Петра Василенка

Резницька Т.О.

асистент кафедри економіки та маркетингу
Харківського національного технічного університету сільського господарства
імені Петра Василенка

У статті розглядається економічний, соціальний та політичний вимір глобалізації, досліджується природа та характер глобальних економічних трансформацій, аналізуються їх головні протиріччя в розрізі рівнів і темпів розвитку економіки, її відтворювальної, галузевої та інституційної структури, розвитку ринку, розподілу доходів, а також державного та громадського регулювання економіки.

Ключові слова: глобалізація, економічний вимір глобалізації, соціальний вимір глобалізації, глобальні економічні трансформації, протиріччя глобальних економічних трансформацій.

Батюк Л.А., Резницкая Т.А. ГЛОБАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ И ИХ ОСОБЕННОСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В статье рассматривается экономическое, социальное и политическое измерения глобализации, исследуется природа и характер глобальных экономических трансформаций, анализируются их главные противоречия в разрезе уровней и темпов развития экономики, ее воспроизводственной, отраслевой и институциональной структуры, развития рынка, распределения доходов, а также государственного и общественного регулирования экономики.

Ключевые слова: глобализация, экономическое измерение глобализации, социальное измерение глобализации, глобальные экономические трансформации, противоречия глобальных экономических трансформаций.

Batyuk L.A., Reznitska T.O. GLOBAL ECONOMIC TRANSFORMATIONS AND THEIR FEATURES AT THE CURRENT STAGE

The article examines the economic, social and political dimensions of globalization, examines the nature and nature of global economic transformations, analyzes their main contradictions in terms of levels and rates of economic development, its reproductive, sectoral and institutional structure, market development, income distribution, as well as public regulation of the economy.

Keywords: globalization, economic dimension of globalization, social dimension of globalization, global economic transformations, contradictions of global economics transformations.

Постановка проблеми. Після Першої світової війни і до 1980-х рр. відбувалося зміцнення національних держав. Функціонування єдиного глобального співтовариства було вкрай ускладнено через розкол світу на протиторчі системи. Припинення холодної війни, розпад соціалістичного табору і Радянського Союзу створили передумови для глобалізації, головною рушійною силою якої стали країни Заходу, які побачили можливість розширити свій вплив в країнах, що розвиваються шляхом економічного і інформаційного проникнення. З останнього десятиліття ХХ ст. бере початок епоха найглибших трансформацій світової та національних економік, яка отри-

мала назву глобалізації. Глобалізація, згідно з визначенням американського дослідника Хелда Макгрю [8], – це розширення, поглиблення та прискорення взаємозв'язків у світовому просторі в усіх аспектах сучасного людського життя. Вона втілює ідею інтегрованості країн у світове співтовариство та їх спільного розвитку. Захоплюючи широке коло сфер діяльності людини, від культури до злочинності, від фінансів до духовності, глобалізація викликає безліч дискусій. Відбувається різке прискорення процесу перетинання національних кордонів грошима, товарами, послугами, інформацією, людьми, що створює багато в чому інтегровану глобальну еконо-

міку за допомогою торгівлі, іноземних інвестицій, широкомасштабних перетоків капіталу, створення системи глобальних поставок, інновацій в інформаційних технологіях, масової міграції. Жодне з цих явищ не було чимось новим, але в кінці ХХ ст. їх синергія створила нову якість.

Зазначені економічні та соціальні трансформації є результатом свідомої, цілеспрямованої діяльності людей і протидії різних соціальних сил, що проявляється у наявності ряду суперечностей суспільно-економічного розвитку на етапі його глобалізації.

Україна відчула вплив глобалізації вже з перших років незалежності, коли її економіка та суспільна сфера стали відкритими для світу. Нові явища принесли Україні нові можливості та перспективи. Але, поряд із позитивними наслідками глобалізації, їй притаманні і протиріччя, які спричинюють болючі проблеми та загрози.

Аналіз останніх досліджень. Праці таких вчених, як Й. Шумпетер, Дж. Стігліц, Дж. Сакс, С. Фішер, Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Э. Макгрю, Д. Перратон, В. Геєць, О. Білорус, Ю. Пахомов, А. Філіпенко, І. Бочан, О. Бузгалін, А. Чухно та багатьох інших є підґрунтям для подальших пошуків невирішених питань у сфері економічних трансформацій. У своїй роботі ми також спиралися на результати досліджень І. Валлерстайна, А. Згуровського, Д. Лукьяненка, А. Поручника, В. Колесова, М. Зверякова, П. Куцика, О. Ковтуна, Г. Башнянина.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак при цьому потребує додаткового висвітлення питання причин, наслідків та особливостей глобальних економічних трансформацій для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки в нових умовах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення та систематизація глобальних економічних трансформацій, що відбуваються на сучасному етапі розвитку світової економіки.

Виклад основного матеріалу. У 1990-і рр. з'явилися концепції, що доводили неминучість ослаблення і поступового відмирання держави. І деякі підстави для подібних висновків були. З одного боку, багато держав реально втрачали свій вплив, що виявилось в суттєвому скороченні державного втручання в соціально-економічні процеси. З іншого боку, відбувалося посилення політичної влади і політичної активності за межами національної держави. З метою демонтажу потужного

державного сектора посткомуністичних і постколоніальних країн Міжнародним валютним фондом, Світовим банком і урядом США була запропонована концепція, що робила акцент на зменшенні державного втручання в економіку, яка отримала назву «Вашінгтонській консенсус», або «неолібералізм». Головною домінантою функціонування і розвитку світового господарства стала ліберальна модель організації господарської діяльності [3].

Неоліберали вбачали в глобалізації не лише перемогу законів ринку над державною владою, а й початок формування глобальної цивілізації з новими інститутами і механізмами управління, що супроводжувалося, втратою національними державами монополії на реалізацію владних функцій. При створенні систем регіонального та глобального управління виникає проблема забезпечення демократії, організаційно оформленої в рамках окремих держав. Адже все більший впливовішими стають транснаціональні корпорації (ТНК) [6], неурядові організації, наддержавні органи, керівництво яких формується без використання демократичних процедур.

Політичний вимір глобалізації відбиває політичну вагу і вплив будь якої країни на світові процеси і зміни й дозволяє оцінити масштаби розширення її участі в цих процесах та змінах. Цей вимір кількісно оцінюється з використанням таких спільних індикаторів як членство країни у міжнародних організаціях та участь країни у місіях Ради Безпеки ООН, кількість іноземних посольств у країні, кількість ратифікованих міжнародних угод. Політична глобалізація супроводжується і новими загрозами. Найбільшою з них постає міжнародний тероризм [4]. Створена після закінчення «холодної війни» світова система зіткнулася з «антисистемним» противником, що не визнає правил світової спільноти. Терористи вперше у значних масштабах застосовують сучасну техніку і наукові досягнення. Не володіючи потужними збройними силами і зброєю масового ураження, вони, тим не менш, здатні наносити навіть великим державам збиток, який можна порівняти з результатами дій великих армійських підрозділів або застосування зброї масового знищення. В сучасних умовах терористи проповідують свої цілі через глобальні інформаційні канали. На нашу думку, глобалізація сама по собі не впорядковує систему міждержавних відносин і не гарантує більшої безпеки.

Соціальний вимір глобалізації є фактором, який відображає міру інтегрованості пересіч-

ної людини, її родини, її життя та праці в міжнародні суспільні інститути. Цей вимір оцінюється такими індикаторами як інтенсивність персональних контактів людини у банківській, телекомунікаційній та туристичній сферах з іншими країнами, рівень розвитку міжнародного туризму, рівень охоплення людини засобами масової інформації та телекомунікації, відсоток іноземних громадян у країні та рівень охоплення країни мережами міжнародної торгівлі. Соціальна глобалізація несе з собою не менше викликів і загроз, ніж економічна, особливо для країн, що розвиваються і не адаптовані до цих змін.

Економічний вимір глобалізації відбиває постійне зростання взаємозв'язку між потребами людей, з одного боку, та можливостями виробництва й розповсюдження товарів і послуг із допомогою міжнародної торгівлі, надходження іноземних інвестицій і розвитку процесів транснаціоналізації – з іншого. Економічний вимір глобалізації будь-якої країни перебуває у прямо пропорційній залежності від її політичної стабільності та наявності відпрацьованої законодавчої бази, що не підлягає швидким змінам [4].

Ми поділяємо точку зору професора М. Зверякова, який зазначає, що «у межах світового господарства сформувалася мережа великих ТНК, які контролюють значну частину глобального ринку і перебувають між собою у відносинах жорсткої конкуренції. У підсумку, виникає специфічна ринково-мережева система господарювання, яка не координується з єдиного центру, що створює об'єктивні передумови для збільшення кількості збоїв у глобальній мережі монополій [3, с. 6].

Визначальною рисою сучасної фази глобального економічного розвитку є зростання масштабів і загострення протиріч капіталістичної ринкової системи. Кожен етап трансформації світового господарства характеризується як загальними, так і специфічними суперечностями. Вони проявлялися в усіх підсистемах і компонентах світогосподарської системи – виробничих і соціальних відносин, ринкового механізму і менеджменту [2].

І. Валлерстайн щодо визначального впливу глобального капіталізму на загострення гео-економічних протиріч доводить, що найбільш вірогідним сценарієм розвитку глобальної економіки буде прагнення нинішніх країн – лідерів світового господарства реалізувати проєкт «фіктивної трансформації, поверхневої трансформації», метою якої є недоторканність нерівності, що створилася [1, с. 164].

Найбільш масштабними і гострими протиріччями, породжуваними глобальним економічним розвитком, на думку професорів Д. Лук'яненка, А.М. Поручника та В. Колесова є наступні: між глобальною експансією монополій і національним економічним суверенітетом країн світу, тобто між глобальними та національними економічними інтересами; між монополіями та між глобальною фінансово-олігархічним капіталом і немонополізованим сектором; асиметрія в обсягах і рівнях накопичення капіталу як результат модифікації дії об'єктивних економічних законів міжнародними монополіями; загострення конфлікту інтересів глобального капіталу і міжнародного контингенту найманих працівників; асиметрія між обсягами корпоративних вкладень в соціальний капітал і масштабами його споживання з боку ТНК; між глобалізацією і регіоналізацією міжнародної економічної діяльності; суперечливе поєднання стихійності глобального економічного розвитку та відносної плановірності національного і регіонального розвитку; між глобальними і локальними економічними інтересами; між найбіднішими і найбагатшими представниками глобального соціуму; між концентрацією технологічного ресурсу в розвинених країнах і його відтоком з відсталіх країн; нерівномірність розвитку фінансового і реального секторів глобальної економіки; між матеріальними активами і нематеріальними правами власності на них [2, с. 160-170].

Висновки. Підпорядкування національних інтересів глобальному ринку є головним змістом процесу глобалізації на сучасному етапі. Дії сил глобального капіталу у формі ТНК, з одного боку, та опір такій дії національних урядів, які відображають інтереси національних держав, – з іншого і становлять, на наш погляд, головну суперечність світового економічного розвитку [3].

Сучасний етап розвитку світової економіки являє собою початок складного і тривалого періоду усунення диспропорцій у масштабах як глобальної, так і національних економік. Шляхом відновлення пріоритету розвитку реального сектору економіки на новій технологічній основі відбувається зміна глобальної господарської моделі, яка дає шанс подолати негативні наслідки світової кризи.

Більшість дослідників зазначають, що зміна господарської моделі свідчить про кризу неоліберальної моделі глобалізації та її головних носіїв [3]. Оскільки головним виразником самої глобалізації є транснаціональні корпо-

рації, остільки самі вони змінюють нині свою модель відтворення.

Основними протиріччями глобальних економічних трансформацій є протиріччя: між суспільним характером виробництва і приватним характером присвоєння його результатів; між фізичною та розумовою працею; між обмеженими ресурсами і постійно зростаючими потребами в них; між високим рівнем розвитку техніки і недостатнім рівнем освіти та кваліфікації працівників; між досягнутим рівнем концентрації виробництва і недостатньо розвиненою спеціалізацією; між окремими типами і формами власності; між демократичними і авторитарними методами управління; між ринковими і державними важелями регулювання економіки.

Глобалізація стимулює перегляд принципів управління як на національному, так і наднаціональному рівнях. Заради задоволення потреб людини за рахунок переваги конкурентоспроможних ринків, при наявності чітких правил та політичних і географічних кордонів, управління на зазначених рівнях має ставати ефективнішим і скоординованішим. Для здійснення такої політики особливого значення набувають регулюючі функції таких міжнародних організацій як ООН, Світової організації торгівлі (СОТ), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку, ЮНЕСКО, ЮНІДО, Всесвітньої організації із захисту інтелектуальної власності (ВОІВ) та інших. Зокрема завдяки координуючим діям ООН

у світі почали поширюватися і втілюватися в життя ідеї сталого розвитку (Sustainable Development), які відіграють потужну стримуючу роль стосовно невпинного зростання загроз глобалізації.

Водночас останнім часом посилюються тенденції безроздільного домінування політики міжнародних організацій, котрі підтримують глобальні ринки, таких як СОТ, МВФ, Світовий банк, над діяльністю організацій, котрі піклуються про забезпечення суспільних благ, зокрема збереження миру, охорону довкілля, захист прав людини, боротьбу з бідністю, розвиток охорони здоров'я, культури, освіти. Роль останніх у врегулюванні світового порядку, на жаль, починає слабшати, а фінансування, яке вони отримують, – зменшуватися. В цілому ж критики одноставно відзначають, що країни, більш ізольовані від міжнародних організацій, – значно вразливіші перед загрозами глобалізації.

Механізм стримування негативних наслідків глобалізації з боку громадського руху полягає у ефективному суспільному впливі на рішення міжнародних організацій, урядів країн і транснаціональних компаній з метою забезпечення балансу між інтересами великих бізнесових кіл та гуманітарними й соціально-економічними інтересами світової спільноти. Отже завдання подальших досліджень у зазначеному колі питань є пошук шляхів, спрямованих на використання переваг глобалізації та мінімізацію її негативних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Валлерстайн И. После либерализма / под ред. Б.Ю. Кагарлицкого. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 256 с.
2. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / под научн. ред.: Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. Киев: КНЭУ, 2013. 466 с.
3. Зверьяков М.І. Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання. Економіка України. 2017. № 11. С. 3-16.
4. Згуровский А. Войны глобализации. Зеркало недели. 2006. № 37 (616) 30 сентября. С. 6-14.
5. Куцик П.О., Ковтун О.І., Башнянин Г.І. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку. Львів: Видавництво ЛКА, 2015. 594 с.
6. Квятко Т.М., Рижикова Н.І. Генезис теорій конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 4. С. 45-54.
7. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: монографія. Київ: КНЕУ, 2008.
8. Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Д. Глобальные трансформации. Политика, экономика, культура / пер. с англ. В.В. Сапова. Москва: Праксис, 2004. 576 с.

REFERENCES:

1. Vallersteyn I. (2003). Posle liberalizma [After the liberalism]. Moscow: Editorial URSS, p. 256 [in Russian].
2. Lukyanenko D., Poruchnika A., Kolesova V. (Eds.). (2013). Globalnoe ekonomicheskoe razvitie: tendentsii, assimetrii, regulirovanie [Global economic development: trends, asymmetries, regulation]. Kiev: KNEU, p. 466 [in Russian].
3. Zvieriakov M.I. (2017). Hlobalizatsiia i deindustrializatsiia: zmist, superechnosti ta sposoby yikh rozviazannia [Globalization and deindustrialization: content, contradictions and ways to solve them]. Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy. No 11. pp. 3-16 [in Ukraine].
4. Zgurovskij A. (2006). Vojny globalizacii [The wars of globalization]. Zerkalo nedeli – Mirror of the week. No 37 (616) September 30th. pp. 6-14 [in Russian].
5. Kutsyk P.O., Kovtun O.I., Bashnianyn H.I. (2015). Hlobalna ekonomika: pryntsyipy stanovlennia, funktsionuvannia, rehuliuivannia ta rozvytku [Global economy: principles of formation, functioning, regulation and development]. Lviv: LKA Publishing House, p. 594 [in Ukraine].
6. Kviatko T.M., Ryzhykova N.I. (2017). Henezys teorii konkurentsii ta prykladni zasady yikh implementatsii v innovatsiino-investytsiinomu rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system [Genesis of the Theory of Competition and Applied Fundamentals of their Implementation in the Innovation-Investment Development of Socio-Economic Systems]. Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky – Actual problems of innovative economy. No 4. pp. 45-54 [in Ukrainian].
7. Poruchnyk A.M. (2008). Natsionalnyi interes Ukrainy: ekonomichna samodostatnist u hlobalnomu vymiri [National interest of Ukraine: economic self-sufficiency in the global dimension]. Kyiv: KNEU, p. 352 [in Ukrainian].
8. Held D., Gol'dblatt D., Makgryu E.H., Perraton D. (2004). Global'nye transformacii. Politika, ehkonomika, kul'tura [Global transformations. Politics, economics, culture]. (V.V. Sapova. Trans). Moscow: Praxis, p. 576 [in Russian].